

ZNAČAJ MULTIDISCIPLINARNE SARADNJE I TRANSDISCIPLINARNIH ISTRAŽIVANJA ZA PREVLADAVANJE KRIZE DRUŠTVENO- HUMANISTIČKIH NAUKA

The Importance of Multidisciplinary Cooperation and Transdisciplinary Research for Overcoming the Crisis of Social Humanities

APSTRAKT: *Živimo u doba uspona naučnog pozitivizma, metodološkog partikularizma i disciplinarnog haosa. Svedoci smo procesa fragmentacije naučnog sistema, parcijalizacije, dehumanizacije i marginalizacije društvenih nauka. U radu se problematizuje značaj multidisciplinarnih i transdisciplinarnih istraživanja za prevladavanje krize društveno-humanističkih nauka. U ovom kontekstu posebno se poentira značaj unapređenja prakse integrisanih studija u sistemu obrazovanja na Univerzitetima; a posebno značaj saradnje prirodnih/ biomedicinskih istraživanja i humanističkih nauka (genetike, ekologije, antropologije, demografije, filozofije, etike, istorije, psihologije i sociologije).*

KLJUČNE REČI: *Multidisciplinarna i transdisciplinarna istraživanja, integrisane studije, društveno-humanističke nauke, održivi razvoj.*

ABSTRACT: *We live in an age of the rise of scientific positivism, methodological particularism, and disciplinary chaos. We are witnessing the process of fragmentation of the scientific system, partialization, dehumanization and marginalization of the social sciences.*

The paper discusses the importance of multidisciplinary and transdisciplinary research for overcoming the crisis of social sciences and humanities. In this context, special emphasis is placed on the importance of improving the practice of integrated studies in the education system at universities; and especially the importance of cooperation between natural / biomedical research and humanities (genetics, ecology, anthropology, demography, philosophy, ethics, history, psychology and sociology).

KEY WORDS: *Multidisciplinary and transdisciplinary research, integrated studies, social sciences and humanities, sustainable development.*

Uvod: kriza nauke i kriza društva

Savremeno čovečanstvo suočeno je sa krizom dugog vala: ona nije samo društvena, već i civilizacijska, ali i kriza nauke i morala!

Posle duge ideološke suprematije doktrinarnog marksizma, društvene nauke na kraju 20. i početku 21. veka, postale su zarobljenik brojnih redukcionizama, od „sociologizma”, „tehniciзма”, socijalnog inženjerizma, menadžerizma i postmodernog relativizma. Kao takve, one su sve manje društvene i humanističke. Iz njihovog vidnog polja, kao da je potisnut ne samo čovek/humanistički koeficijent, već i društvo, a naučnici govore o „zastarelosti čoveka” (Anderson), o nastanku ere postdruštva (Turen), i posthumanizma (Fukujama). U doba globalizacije, uspona novih tehnologija, informatike, bioinženjeringa, ekologije i veštačke inteligencije, kao da je čovek postao dodatak mašini i saistorijski. Na ovakvu tendenciju „iščašene modernizacije” (Habermas), i krize razvoja i dehumanizacije zapadne civilizacije, svojevremeno ukazivali su brojni mislioci, od Špenglera, Berđajeva, Froma, Zinovjeva, do Edgara Morena i Zigmunta Baumana.

Suočeni smo sa fenomenom globalne strukturne, ontološke i gnoseološke krize savremene sociologije. Ona je zahvatila brojne njene aspekte: od predmeta, paradigme, metoda do njenog pozivnog identiteta i profesionalnog statusa u podeli rada. O tome su pisali brojni autori: od Pitera L. Bergera, Alvina Guldnera, do Alena Turena. Piter Berger tvrdi da je savremena patologija sociologije veoma duboka i svestrana. Ova kriza se tiče kako predmeta, tako i teorije, metoda i poziva sociologa, te otuda Berger piše: „Sociologija nije toliko oblast koliko perspektiva, i ukoliko ta perspektiva ne uspe, ništa ne ostaje; razaranje te perspektive čini time sociologiju zastarelom ...; te otuda zahtev za opozivom i povlačenjem poziva” (Berger, 2006: 201). Problem smrti sociologije mnogo je veći po svojim implikacijama, jer je ona kao „sociološka perspektiva ušla u kognitivni instrumentarij većine nauka o čoveku sa velikim uspehom (od antropologije do istorije); te Berger upozorava: „postoje dobri intelektualni razlozi zašto ne bi smelo da se aplaudira mogućnošću smrti discipline” (Berger, 2006: 201).

Valja, međutim, istaći da su na krizu savremene sociologije upozoravali brojni autori, počev od Rajta Milsa, Alvina Guldnera do naših savremenika. Tako Mils upozorava na binarnu dihotomiju između hiperteorijske i hiperempirijske sociologije, krizu istraživačkih polja u zapadnoj, posebno američkoj sociologiji, u kojoj postoje privilegovane i marginalizovane teme, tj. nejednakosti u istraživačkom fokusu i teorijskom pristupu društvenim problemima u američkom društvu. Guldner piše o krizi savremene zapadne sociologije, njenim dvema krajnostima: idolatriji funkcionalističkog institucionalizma (Parsons) i interakcijskog subjektivizma. U svojoj studiji *Za sociologiju*, Guldner jednako kritikuje kako funkcionalizam tako i bornirani marksizam, ističući svoj pledoaje za radikalnu alternativnu sociologiju, kao reflektivnoj emancipatorskoj nauci.

Alen Turen u studiji *Nova paradigma – za razumevanje današnjeg sveta* (2005), između ostalog, analizirajući duboke promene u eri globalizacije i

postnacionalnih konstelacija, ukazuje na nastanak postdruštva. Za razliku od klasičnog modernog industrijskog društva, koje kao globalni okvir ima naciju, državu, novonastajuća realnost ima globalno svetsko društvo, kao planetarno socijalno prostranstvo, kao umreženi svet globalne ekonomije, planetarne transnacionalne kulture i sistem supranacionalnih institucija, koje se bave koordinacijom i upravljanjem globalnim društvenim promenama. U tako nastajućem postdruštvu, akteri nisu ni klase, ni društveni pokreti, koje smatra zastarelim, ističe Turen, već čovek, kultura i identiteti kao subjekti mutacija. Ovakvim zaokretom od socijalne ka kulturnoj i personalističkoj paradigmi, Alen Turen kao da izlazi sa one strane sociologije, zasnivajući homocentričnu kulturnu paradigmu, krećući se ka postmodernom transdisciplinarnom pristupu, ka obnovi značaja antropologije i kulturologije i nastajuće mondologije – u duhu strela novog vremena globalizacije i individualizacije u ključu oslobođene personalnosti, tj. ljudske emancipacije. U ovom horizontu, Turen sociologiju redefiniše kao nauku slobode (Turen, 2005).

Imanuel Volerstin, u teorijskom, kao i metodološkom pogledu, za razumevanje savremenog globalnog svetskog sistema, zasnovao je model svetskosistemske analize, u čijem konceptu je trodelna slika svetskog sistema, – centar, poluperiferija i periferija. U ovom kontekstu on ističe potrebu redefinisavanja predmeta savremene sociologije u ključu globalizacije njenog predmeta, tj. proširenja na globalno svetsko društvo u nastajanju. Ovakav pristup izvlači sociologiju iz provincijalnih, lokalnih, nacionalnih krletki (teritorijalne klopke) i u fokus postavlja globalni svetski sistem, čoveka i čovečanstvo. Zadatak ovakve globalne sociologije – Volerstin je definisao porukom – da se u sociologiji kao nauci – traganje za Istinom ne sme nikada razdvajati od traganja za putevima Dobrote, pravde i slobode.

Izgrađujući kritički otklon od stanja disciplinarnog haosa u savremenoj sociologiji i tendencije razmrvljenog rada u sistemu socioloških nauka, kao i idolatrije teorije faktora/parcijalnih teorijsko-metodoloških pristupa, Žorž Ricer, u svojim studijama, definiše pledoaje za izgradnju integralne paradigme, kao nove transnaučne sinteze teorijskog pluralizma naučnog novuma i dostignuća iz savremene nauke i filozofije. Naime, Ricer tvrdi da je sociologija poliparadigmatska nauka. Integrisana paradigma, po njemu, predstavlja sintezu mikro i makro teorijskog pristupa, objektivnog i subjektivnog kontinuma teorije sistema i socijalnog delovanja. Sa stanovišta tako definisane integralne paradigme u sociologiji – društvo, čovek, priroda i kultura – posmatraju se u novoj perspektivi i dijalektičkom jedinstvu: umreženog globalnog svetskog društva i aktera u pokretu. Ovakav pristup reafirmiše teorijsko-metodološko načelo totaliteta u savremenoj nauci i otvara put razvoja naučnog saznanja, kao i zasnivanje mondologije kao transdisciplinarnе nauke o čoveku i svetu. Rečju, saradnja nauka danas je postala pretpostavka naučnom progresu, održivom humanom razvoju čovečanstva, sveta i čoveka.

Ovakav integralistički pristup u sociologiji svojevremeno je zastupao Pitirim Sorokin, u svom integralizmu i teoriji konvergencije, a u savremenoj nauci: holandski sociolog Pjer Van Der Berger, francuski sociolog kulture Edgar

Moren i Miroslav Pečujlić u nas. To je svojevrsni pokušaj da se sociologija i uopšte savremene društveno-humanističke nauke izvuku iz stanja fragmentacije, parcijalnog specijalističkog analitičkog uma i disciplinarnog haosa, te da se kroz isticanje zahteva za multidisciplinarnošću i transdisciplinarnošću, reafirmiše značaj holističkog pristupa, tj. teorijskog i metodološkog dijalektičkog načela totaliteta, u savremenoj nauci i filozofiji.

Savremene društvene nauke kao da su sve manje društvene i humanističke. Zahvaćene su naglašenim normativizmom ili empirijskim fragmentacionalizmom. Razmravljeni rad u nauci kao da je prognao načelo totaliteta, razdvojio ne samo čoveka od društva, već i društvo i prirodu. Na tom fonu nastala je svojevrsna dehumanizacija društvenih nauka. One su zahvaćene procesom dalje parcijalizacije, disciplinarnim haosom... U takvoj razdrobljenoj slici sveta, čovek je rasparčan i sveden je na broj, a društvo na bezimene strukture, a priroda na resurse.

Neoliberalna strategija razvoja – proizašla je iz filozofije metasocijalnog fatalizma i tržišnog fundamentalizma – dovela je do fenomena neototalitarnog globalizma, surovog svetskog poretka, tranzicionog haosa – sa brojnim protivurečnostima, podelama i sukobima u svetu. Na delu su procesi enormne polarizacije između klasa i zona u svetskom sistemu, u kome bogati postaju sve bogatiji, a siromašni sve siromašniji. U krajnjoj instanci, do krize – koja nije samo ekonomska već i socijalna i moralna. Implikacije ove globalne strategije „kapitalizma katastrofe” (N. Klajn) nisu samo socijalne već i šire. Otuda s pravom govorimo ne samo o krizi društvenog razvoja i civilizacije, već i o krizi nauke u savremenosti. Najbolju dijagnozu globalne situacije i krize dali su Imanuel Kastels i Edgar Moren. Kastels govori o paradoksu naše civilizacije, koja je izražena: u dihotomiji hipertehnološkog progressa i socijalnog subrazvoja, dok Moren to definiše kroz konstataciju da „kriza savremenog čovečanstva leži u činjenici da ono nije dovoljno čovečno” (Moren, Hesel, 2012: 8).

U potrazi za „terapijom”, „lekovima” za ovakvo stanje društveno-humanističkih nauka naša razmišljanja se kreću u pravcu pledoajea za obnovom značaja humanističkog pristupa u nauci, (posebno obnove veze društvenih nauka sa filozofijom i antropologijom i mondologijom) i afirmacijom multidisciplinarnih i transdisciplinarnih istraživanja, kao i integrisanih studija u sistemu obrazovanja. U ovom kontekstu uzore za takav teorijsko-metodološki pristup, za pledoaje za integralnu paradigmu – upravo nalazimo u delu eminentnog francuskog, evropskog i svetskog antropologa, sociologa kulture, mondologa i humaniste Edgara Morena.

I Edgar Moren, mislilac globalne kompleksnosti sveta i utemeljivač mondologije kao transdisciplinarnе nauke

Edgar Moren danas je najstariji doajen društveno-humanističkih nauka u Evropi i svetu. Utemeljivač je fenomenološke paradigme, savremene kulturne antropologije, sociologije kulture, mondologije i humanistike, nizom svojih studija: Čovek i smrt (1951), Duh vremena (1962), Sociologija (1984), Kako

misлити Evropu (1989), Ekološki čovek (2016), Za i protiv Marksa (2012), Kako izaći iz HH veka (1981), Nauka i saznanje (1982), Maj 1968 (1978), Odgoj za budućnost (2002), Etika (2001), Globalno misлити (2015), Put nade (2012), do Metode I-IV (1977–2000).

Edgar Moren afirmisao je multidisciplinarni i transdisciplinarni pristup u izučavanju čoveka, društva, kulture i sveta. Nasuprot tendenciji razmravljenog rada u savremenoj nauci, Moren se zalaže za građenje mostova saradnje između društvenih, humanističkih i prirodnih nauka. Iako su u njegovom fokusu čovek i kultura, Moren ističe zahtev za holističkim/integralnim pristupom i komplementarnim integracionim metodima istraživanja. Nasuprot kvantitativnoj analitičko-empirijskoj, strukturalističkoj i funkcionalističkoj sociologiji, koja je čoveka svela na anonimni broj, sistem, strukturu, tendenciju i zakonitost, Moren se zalaže za povratak događaja spontaniteta života, čoveka u središte naučnih istraživanja, kao aktera/”proizvođača i proizvoda društva”, kao i za upotrebu kvalitativne metodologije i izgrađivanje strategije multidisciplinarnih istraživanja. Otuda se u njegovom delu prepliću brojni teorijski obrasci i metodološki pristupi iz različitih nauka: antropologije, genetike, ekologije, kulturologije, istorije, filozofije, sociologije, mondologije, komunikologije, koji se kombinuju i daju novu sintezu o našem dobu, čoveku, društvu, kulturi i civilizaciji. U takvom integralnom i dijaloškom pristupu zahvata se i prikazuje ne samo fenomenologija pojedinih polja, već i bogatstvo njihovih veza strukturnih i dinamičkih u kontekstu razvoja civilizacija, kultura, društvenog sveta, čovečanstva. Ono što je, međutim, bitno, a – to je istaći da čovek kao neponovljiva jedinka i raznolikost identiteta nikada nisu zaboravljeni u Morenovim istraživanjima, te da je Edgar Moren ne samo reprezent mislioca globalne kompleksnosti u našoj savremenosti, već i veliki humanista i borac za socijalna i ljudska prava i slobodu, demokratski preobražaj savremenog društva: za ekološki održiv i human razvoj čovečanstva. Uvereni smo da je svojim studijama postavio temelje za novu paradigmu u savremenoj nauci –koju bismo mogli nazvati integralnom paradigmom o ekosocio-kulturnom i humanom održivom razvoju sveta i čovečanstva i mondologije kao transdisciplinarne nauke o svetu i čoveku u organskom jedinstvu sa prirodom, društvom i kulturom i transhumanizma.

Ne potcenjujući značaj podele rada i specijalizacije u sistemu razvoja nauke, tj. za rast naučnih saznanja i naučni progres, Edgar Moren u svojim studijama o Metodu (I-VI) razvija novu filozofiju i teoriju saznanja u duhu integralne paradigme, u kojoj izlaže pledoaje za aktivnu saradnju društvenih, prirodnih i humanističkih nauka u produktivnom dijalogu sa naučnim tekovinama tehnoloških nauka (kibernetike, biotehnologije, novih tehnologija, informatike i veštačke inteligencije...), za izgrađivanje novih sinteza u teorijskom razumevanju i konceptualizaciji sveta (jedinstva prirode, društva, kulture i čoveka); kao i ostvarivanja komplementarnog integracijskog metoda istraživanja koji bi podigao nivo naučne saznajne moći i otvorio put afirmacije prakse multidisciplinarnih istraživanja u savremenoj nauci.

U ovom kontekstu, Edgar Moren se posebno zalaže za saradnju i novu sintezu razumevanja društvenih, humanističkih i prirodnih nauka – savremene

filozofije, antropologije, ekologije, humanistike, istorije, kulturologije, sociologije, genetike, planetarne bioetike, mondologije i futurologije.

II Značaj multidisciplinarnе saradnje nauka za prevazilaženje krize društveno-humanističkih nauka

Karl Marks je svojevremeno predviđao uspon istorije u veliku nauku o čoveku i razvoju društva. Savremeni naučnici pak ukazuju da će to mesto zauzeti mondologija. O tome posebno pišu – u svojim studijama Edgar Moren, Pol Kerc, Alen Turen, Alvin Tofler, Zigmund Bauman, Džon Nizbet, i Žak Atali.

Kritika fragmentacije rada i dehumanizacije savremenih društveno-humanističkih nauka ne znači samo zatvaranje vrata tj. napuštanje prakse brojnih teorijskih redukcionizama, partikularizama, disciplinarnog haosa, već i kritički odnos prema mogućoj obnovi novih oblika hegemonije u naučnom saznanom sistemu u liku: „opasne familijarnosti sa filozofijama sa pretenzijom na univerzalnost”, ili sociologizma ili antropocentrizma. Naprotiv, u ovom traganju za ključem izlaska iz krize društveno-humanističkih nauka, produktivni odgovor i rešenje se mora tražiti u novom jedinstvu teorijskih i empirijskih istraživanja, respektovanjem/ očuvanjem autonomije svake nauke u izgrađivanju dijaloga i dijalektičkog jedinstva u naučnom sistemu, u kojem će svaka od njih svojim autentičnim naučnim novumom doprineti obogaćivanju saznanja, novoj sintezi i naučnom napretku (Fuko, 1971: 387).

Iako bolonjska platforma o reformi visokog obrazovanja, deklarativno zagovara koncept integrisanih studija na prostoru EU, nažalost u praksi suštinski taj proces teče u suprotnom smeru ka daljoj fragmentaciji naučnog i obrazovnog sistema. Fenomenološki to je vidljivo: na delu su procesi razbijanja naučnih sistema na discipline i kurseve. U praksi smo suočeni sa svojevrsnom refeudalizacijom obrazovnog sistema; parcijalizacijom i fragmentacijom, novim oblicima razmrvljenog rada. U ovom kontekstu, nov uspon u eri neoliberalnog globalizma doživele su systemske i organizacijsko-menadžerske i informatičke nauke (informatika, ekonomija, poslovno pravo, menadžment i marketing), dok su ostale društveno-humanističke nauke i studije marginalizovane.

Uporedo sa ovim procesima univerzitetsko obrazovanje je zahvaćeno patologijom akademskog kapitalizma: talasima radikalne privatizacije u obrazovanju, usponom meritokratske intelektualne buržoazije, samoobnavljanjem, tj. nasleđivanjem elitnog statusa iz privilegovanih slojeva društva i marginalizacijom intelektualnog proleterijata, tj. prekobrojnih diplomaca iz donjih slojeva, koji su bez posla, prinuđeni na prekarni rad, gurnuti u sivu ekonomiju; ili na beg iz zemlje/ „odliv mozgova” i nove oblike „nejednake razmene rada” i eksploatacije na svetskom tržištu radne snage.

Imajući u vidu ne samo tekuće devijacije, fenomenologiju svojevrsne kognitivne i obrazovne patologije, sistematsku entropiju univerzitetskog obrazovanja i to ne samo u nas, već i u svetu, neophodno je da se iz ugla ne samo filozofije i sociologije saznanja, ali i brojnih drugih nauka koje se bave naukom i obrazovanjem istraže temeljni uzroci te krize i izgradi nova strategija razvoja

nauke i visokog obrazovanja, kako bi se predupredio njihov totalni kolaps i slom, koji bi imao (i već ima) katastrofalne posledice ne samo po nauku i univerzitet, već i naciju i društvo.

Ne smemo zaboraviti da su univerziteti kapitalne nacionalne institucije odgovorne ne samo za prenošenje već i proizvodnju novih saznanja, za izgrađivanje prirodno-naučne, naučno-tehničke i društveno-humanističke inteligencije za opstanak i razvoj društva, već i za razvijanje društvene svesti i očuvanje kulturnog identiteta. Bez njihove uspešne proizvodnje, visoke inovativnosti i kreativnosti, društvo i nacija su osuđeni na stagnaciju u razvojno-civilizacijskom pogledu i razbijanje u kulturno-identitetskom smislu. Otuda jedan od najprioritetnijih zadataka, akademije nauka i umetnosti, univerziteta i odgovornosti vlade mora biti izgradnja nacionalne strategije razvoja nauke i obrazovanja u kojoj bi se definisali dugoročni, srednjoročni programski ciljevi i zadaci, ali i kratkoročni prioriteti – za prevladavanje sadašnjeg stanja i definisali ciljevi i zadaci budućeg razvoja; jer to nalažu nove, „strele vremena”/ megatrendovi koji u doba u kome živimo sve više oblikuju naše ponašanje, izbor i razvoj društva. Futurolog Džon Nizbet u svojoj studiji Megatrendovi nas upozorava: da kao što je u prošlosti sadašnjost bila determinisana prošlošću, tako u savremenosti ona sve više zavisi od megatrendova, tj. budućnosti koja je počela. Nažalost, mi ovde na Balkanu, kao raskršću civilizacija, još uvek živimo u senci utvara prošlosti, prebrojavanja mrtvih i grobalja, morbidnog martirijanstva, a ne erosa rada, religije dobročinstva i čovekoljublja, igre za život i borbe za bolju budućnost. Da bismo se iščupali iz kandži prošlosti i ostvarili produktivni dijalog sa izazovima savremenosti, potrebna nam je nova filozofija života, etika i kult rada, održivog razvoja, regionalnog pomirenja i saradnje i demokratske integracije na ovom prostoru.

Vreme je da nove generacije žive i stvaraju u miru, da njihovi uzori i ideali budu primereni izazovima doba naučno-tehnološkog progressa, globalizacije i solidarnosti čovečanstva, kao zajednice slobodnih i ravnopravnih građana i naroda.

Za ovakav izbor i zaokret u pogledu na svet, etici i praksi delatnog poznavanja novih generacija, neophodno je iznova ostvarivati jedinstvo obrazovanja i vaspitanja, radikalne promene ne samo u saznoj svesti, već i u kulturi i moralu. Nažalost, mi živimo u eri društva anomije i spektakla, u kome su obrazovanje i vaspitanje razdvojeni, a često i suprotstavljeni. Taj rascep je fatalan za kulturu i razvoj svakog naroda, pa i srpskog.

Naime, dok strukturne potrebe razvoja našeg društva u tranziciji nalažu afirmaciju nove etike rada, pregalaštva i takmičarstva, u duhu lozinke „moramo neprekidno trčati, da ne bismo zaostali”; u praksi, nažalost, na delu imamo ekspanziju kulture hedonizma i potrošačkog društva, podržavanu mas-medijima, koja vodi do kretenizovanja i idiotizacije, tj. uspona egoističnog individualizma i sebičnosti. „Pinkizacija „naše kulture samo je nastavak turbo-folk kulture iz devedesetih, a suštinski predstavlja svojevrstu estetiku manipulacije i zaborava, preusmeravanja pažnje ljudi i javnosti sa ključnih problema društva, anesteziranje i gušenje naše savesti, prepariranje i pripitomljavanje građana u

slugu pokornog radi održanja postojećeg hibridnog sistema: neoliberalnog u ekonomiji i autoritarnog u politici.

Takve tendencije zadržavaju društvo u predmodernо pretpolitičko stanje, blokiraju njegovu tranziciju u modernо otvoreno, pluralističko socijaldemokratsko društvo ravnopravnih socijalnih šansi. Obezvređujući institucije pravne države, podele i demokratske kontrole vlasti, faktički blokiraju mogućnost izrastanja podanika u građanina, negirajući njegova prava i slobode, sposobnost da aktivno i odgovorno sudeluje u kreiranju demokratije, razvoja i napretka društva. U takvim društvima sve je vidljivija podela na političku oligarhiju i političku masu, a politika iznova se otuđujući od građana postaje postvarena sila, moć i sudbina iznad čoveka i društva. Na delu su procesi uspona populizma i plebiscitarnog cezarizma, koji ma koliko bili funkcionalni, sa stanovišta manipulacije i instrumentalizacije masama u izbornim procesima, dugoročno štete razvoju demokratije, održivom humanom razvoju i napretku društva.

Stoga je zadatak društvenih nauka, između ostalog, da demistifikuju sve izvore postvarene moći i manipulacija, te da pomognu, rezultatima svojih istraživanja, razvoju kritičke svesti javnosti, buđenju građanstva – da aktivnim učesćem u društvenom životu, a ne begom u lagume privatnosti, preuzme odgovornost za demokratske promene i budućnost razvoja savremenog društva. U ovom kontekstu i akcijska parcipativna sociologija, kao nauka slobode i „kritička lektira društvene prakse” kako je definiše Alen Turen, ima zadatak „da društva dovede do spoznaje o njihovoj akciji”, tj. da rezultatima svojih istraživanja, pomogne da se članovi jednog društva u što većoj meri osećaju akterima u njegovom razvoju.²

Literatura

- Berger, P. (2006). Sociologija: povlačenje poziva?, *Žurnal za sociologiju*, Novi Sad, (4), str. 191–202.
- Guldner, A. (1980). *Za sociologiju*. Zagreb: Globus.
- Marinković, D. (2003). *Refleksivna sociologija Alvina Guldnera (Obnova kritike u savremenoj sociologiji)*. Novi Sad: Orsio mundi academicus press.
- Moren, E., Hesel, S. (2012). *Put nade*. Beograd: Hedone.
- Turen, A. (1980). *Postindustrijsko društvo*. Zagreb: Globus.
- Turen, A. (2005). *Nova paradigma za razumevanje savremenog sveta*. Beograd: Službeni glasnik.
- Fuko, M. (1971). *Riječi i stvari*. Beograd: Nolit.

2 Alen Turen, *Za sociologiju*, u *Postindustrijsko društvo*, „Globus”, Zagreb, 1980. str. 247 .